

Kolozsvári hírlaptörténet 1870-1900

 erdelyikronika.net/2021/12/14/kolozsvari-hirlaptortenet-1870-1900/

2021. december 14.

Kolozsvár regionális szerepkörének és sajátos társadalmi összetételének köszönhetően ideális táptalajt biztosított a dualizmus kori sajtó fejlődésének.[1,2] A helyi újságkínálatban szinte mindenféle politikai irányultságú lap fellelhető volt, továbbá számos irodalmi, művészeti, tudományos és kulturális folyóirat jelent meg. A tömegtájékoztatási eszközök legfontosabb csoportját azonban egyértelműen a hírlapok alkották, melyek részletes betekintést nyújtottak a város jelentősebb politikai, társadalmi és gazdasági folyamataiba. A korszak során rengeteg rövidebb és hosszabb életű hírlap látott napvilágot, most viszont kizárólag a fontosabbakról teszünk említést, ezekről is csak tömören.

Kolozsvári Közlöny I.

A dualizmus kori Kolozsvár jelentősebb napilapjai[3] között elsősorban az 1856-ban alapított *Kolozsvári Közlöny* említendő, amely nemcsak a város, hanem Erdély egyik legnépszerűbb sajtótermékének számított. Az újságot Vida Károly hozta létre, később, – Mikó Imre felkérésére – a szerkesztést Dózsa Dániel vette át. A *Közlöny* stílusát ekkortájt (1859) a politikai kiegyensúlyozottság jellemezte: „lapunk nem kormánylap, sőt még lekötözött pártlap sem, mert minket nem a jobboldali párt alapított meg és tart fenn, hanem Erdély intelligenciája.”[4]

Ez azonban 1869-ben megváltozott, amikor is a Deák-párti *Unió* a *Közlönybe* olvadt. Ekkor Sándor János került a vezetőség élére, aki konzervatív kormánypárti szellemben szerkesztette tovább. A lap, főként anyagi nehézségek miatt – 1871-ben mindössze kétszáz előfizetője maradt – 1873-ban megszűnt.[5]

Kelet

1871-ben jutott el a nyomdába a *Kelet*, mely ebben az időben az erdélyiek körében nem túl nagy népszerűségnek örvendő Deák-pártot támogatta. Ennek ellenére – főként a sajátos hangvétele és beszédmódja folytán – a kolozsváriak hamar megkedvelték.[6] A lapot 1877-ben Békésy Károly, a *Kelet* korábbi szerkesztője vásárolta meg. Irányítása alatt az újság az erdélyi arisztokrácia egyik közkedvelt fórumává vált: a főnemesek ugyanis sorra írták a különféle vezércikkeket és publicisztikákat, melyeket a szerkesztőség mindannyiszor készségesen közölt.[7]

Bár a *Kelet* kormánypártiként volt meghatározva – az ellenoldal *ortodox mamelukoknak* nevezte őket –, mégsem bánt épp oly kesztyűs kézzel a szabadelvű városvezetésével[8], és alkalomadtán „meg-meg csipkedte, különösen Simon Elek polgármestersége alatt (1874–1880) a városházi igazgatást.”[9] A lap tíz éven keresztül folyamatos kitartással szállította a vezércikkeket, gyártotta a beszámolókat a hűséges olvasótábora számára,

ám végül 1882-ben, az ún. Bartha-affér[10] kapcsán nevet kényszerült váltani. Ennélfogva a *Kelet*, mint brand megszűnt létezni, de az újságot meghatározó szellemiség tovább élt.

Kolozsvári Közlöny II.

1882-ben, a *Kelet* hamvaiból született meg az új – az előzőhöz mindössze a főszerkesztő személyében kapcsolódó – *Kolozsvári Közlöny*. A „lap tele volt komoly törekvéssel, éles figyelemmel, élénk szellemmel és erős, már-már féktelenül szenvedélyes személyi harcokkal.”[11]

Békésy mellett igen fontos szerep hárult Petelei Istvánra, aki a lap nagytekinélyű, ám roppant barátságos szerkesztője volt: „egy szép, komoly, megnyerő arcú, fekete szakállú úr fogadta, csodálatos jószággal, egész lényéből kiáradó szerető érdeklődéssel. Petelei István volt ez, a lap oszlopa és vezetője.”[12] – idézte fel György Lajos Gyalui Farkas emlékeit.[13]

A *Kolozsvári Közlöny* nemcsak a helyi hírek alapos bemutatása révén tűnt ki, hanem azzal is, hogy a lap köré csoportosult az akkori erdélyi szellemi élet legkiválóbb publicistáinak egy jelentős része. Az újság többnyire pártatlan irányvonalat követett, ám amikor kellett, például a választások idején, a kemény és éles hangú cikkeket is szép számmal gyártották.[14] A napilap azonban csak öt évig bírta egymagában és 1886 legvégén a *Magyar Polgárral* egyesülve *Kolozsvár* néven folytatta tovább.[15]

Magyar Polgár

A korszak talán legfontosabb és egyben egyik legkiegyensúlyozottabb lapjának tekinthető az 1867-ben alapított *Magyar Polgár*. Az újságot K. Papp Miklós[16] hozta létre, aki a sajtókiadvány szerkesztésében is tevékeny szerepet vállalt és számos kreatív ötlettel segítette a lap felfuttatását. Az újszerű szerkesztési módszerek mentén készült *Magyar Polgár* hamar a helyiek egyik kedvenc olvasnivalójává vált. A híryananyagok és a vezércikkek, a közgazdasági szemlék, az állandó rovatok, valamint a városi és megyei tudósítások változatos és tartalmas kínálatot biztosítottak az olvasók számára. De a belföldi hírek mellett a külpolitikai események bemutatására is nagy hangsúlyt fektettek: „A *Magyar Polgár* igyekezni fog, hogy lépést tarthasson a külpolitikai eseményekkel is, s ezért gondoskodtunk, hogy eredeti sürgönyöket kaphassunk, melyeket, ha rendkívüli időben érkeznének, külön mellékletben is kiadjuk, s vidéki előfizetőinknek postai úton küldjük meg.”[17]

Emellett egy állandó külföldi tudósító-hálózat kiépítését vették tervbe.[18] Nem meglepő tehát, hogy a lap mind tartalmilag, mind pedig a rovatokat tekintve az ország legjobbjai közé tartozott. Sőt, sokszor a fővárosi napilapokkal is állta a versenyt, melyek folyamatosan szemlézték és idézték az újságot.[19] Olvasótábora nem korlátozódott Kolozsvárra, kiadóhivatalokkal rendelkezett Désen, Szamosújváron, Tordán,

Nagyenyeden és Marosvásárhelyen.[20] De a régió túl városokban (pl. Szatmárnémeti) szintén előszeretettel tájékozódtak a lap hasábjairól. Egyébként még Kossuth Lajost is a *Magyar Polgár* olvasói között találjuk.[21]

A kezdeti sikerek, valamint az olvasótábor folyamatos növekedése jeleként, az addig csak szerdán és vasárnap jelentkező lap vezetősége úgy döntött, hogy 1870 augusztus elsejétől napilappá alakulnak.[22] Az előrelépésre minden okuk megvolt, hiszen Erdélyben a *Magyar Polgár* rendelkezett a legtöbb előfizetővel, és az eladott példányszámok mutatói sem voltak rosszak.[23] Nem véletlen, hogy az alábbi szlogennel hirdették magukat: „Lapunk a legelső magyar napilap ezen elszigetelt kis országrészben.”[24] Végül csak 1871-ben sikerült napilappá alakulni, ám ez nem okozott törést az újság népszerűségében.

A *Magyar Polgár* eleinte balközép beállítottságú, ellenzéki. Első ún. mutatószámukban Tisza László – Tisza Kálmán testvére, aki egyben a lap belső munkatársa volt[25] – írását közölték, mely a *Magyar Polgár* politikai beágyazódásáról a következőket írta: „A *Magyar Polgár* vezérelvei, melyeket ön programjában kifejt, a hongyülésünkön jelenleg levő pártok közül határozottan a balközép orgánumává teszik azt. [...] A *Magyar Polgár* feladata lesz, egyesíteni az elszórt erőket, megcáfolni a gyanúsító suttogást, elhallgattatni a netalán szemtelenül mutatkozó rágalmat addig is, míg a párt tényekkel bizonyíthatta be azok alaptalanságát [...] A *Magyar Polgár* a legjobb percben jelenik meg mint párt orgánum is, megértetni olvasóival az árnyalatok különbségét, kimutatni: miért nem érthet a balközép mindenben egyet a jobbközéppel...”[26] Az 1875-ös pártfúziót követően azonban mérsékelten kormánypártivá vált.

Ez ugyanakkor nem jelentette azt, hogy a *Magyar Polgár* ettől kezdődően felhagyott volna a szabadelvű városvezetés bírálatával. A kritikus hangvétellű cikkek, főleg a várospolitikai kapcsán, továbbra is megjelentek a lap hasábjain.[27] Az 1870-es évek végén még a híresen ellenzéki és függetlenségpárti Bartha Miklós is közlési lehetőséget kapott náluk. Igaz Bartha egy kötelezvényt írt alá, miszerint politikai cikkek írását nem vállalja. Vezércikkeiben leginkább gazdasági, társadalmi kérdésekkel foglalkozott.

Azt viszont fontos hozzátenni, hogy ha a *Magyar Polgár* bírált, akkor azt többnyire méltányosan tette. Ettől függetlenül a gondokat nem rejtették véka alá. Amennyiben a város fejlődése volt a tét, a lap az elsők között ragadott tollat és írta meg, hogy melyek a problémák, és, hogy min kellene változtatni, javítani. Bár egyes visszaemlékezések szerint a *Magyar Polgár* bizonyos esetekben mégiscsak védelmébe vette a város kormánypárti vezetését,[28] ám ez az attitűd nem tekinthető általánosnak.

Kolozsvár

Tizenkilenc évnyi önálló működés után, 1886. december 24-től a *Magyar Polgár* a *Kolozsvári Közlönnyel* egyesült és felvették a *Kolozsvár* nevet.[29] A frissében alapított újság a következő irányelvek szerint határozta meg önmagát: „A *Kolozsvár* az Erdélyrészek érdekeinek egyik szószólója lesz. Szolgája a liberalizmus eszméjének, a

magyar kultúrának, s a nemzetiségekkel szemben azon nagy céloknak, melyeket az E. M. K. E. írt zászlójára. Ezentúl független minden irányban ítéletét el fogja mondani, valahányszor szükségét látja, tekintet nélkül.”[30] Az új orgánus főszerkesztője Petelei István[31] lett, aki korábban a *Kelet* és a *Kolozsvári Közlöny* munkatársaként tevékenykedett.

Petelei *Kolozsvárja* ugyan folytatta a két korábbi lap kormánypártiságát: „Őszinte meggyőződéssel a követett irány helyessége iránt, hittel a sikerben, valljuk a szabadelvű párt programját.” De az újságot nem rendelte alá a pártpolitikának és némely kérdésekben továbbra is kritikus maradt: „Nem zárkózunk el a hiányok elismerésétől. [...] Sürgetni fogjuk a javításra várók orvoslását. Helyet adunk minden jogos panasznak. Gondos ügyelettel, szabadon, egyetlen érdekünk ez országrész érdeke lévén, beszéljük meg a szükségleteket, tárjuk fel a hiányokat.” – írta a *Kolozsvár* első számában.[32] Petelei szerkesztési tézisét Gyalui Farkas visszaemlékezése szerint sem a pártérdek határozta meg.[33]

A *Kolozsvár* végül 1898-ban átalakult és a „múlt iránti tisztelet és elismerés” jeleként újra felvette a *Magyar Polgár* nevet.[34] A lap felelős szerkesztője és egyben kiadó-tulajdonosa Ajtai K. Albert lett, aki a fúzió előtti *Magyar Polgárban* is szerepet vállalt. Az újság további hat évfolyamot ért meg, majd 1904. március 31-én beszüntette működését. Pontosabban a *Magyar Polgár* név szűnt meg, ugyanis a szerkesztőség *Nemzeti Hírlap* címen még egy évig folytatta tovább a munkát.[35]

Ellenzék

Kolozsvár másik fontos lapja, az ellenzéki hangoknak teret adó és a függetlenségi pártokat támogató *Ellenzék* volt. A lap ötlete Bartha Miklós fejéből pattant ki 1878-ban, ám az első lapszám csupán 1880 októberében került a nyomdába.[36] Az újság a Függetlenségi Párt, majd az azon belül kialakuló, később kiszakadó Ugron-kör (Ugron Gábor is a lap kezdeményezője, sőt egy időben belső munkatársa volt) híveként határozta meg magát. Hangvétele kezdetben harcias és hazafias: „S leszünk a kik vagyunk: Magyarország önállóságának, a nemzet függetlenségének, a közszabadságnak, a nép önkormányzatának, a tulajdon szentségének hívei meg harcosai, és magyarok és erdélyiek.” Emellett aggitáló és propagandisztikus: „mivel lapunk nem üzlet, hanem, csatafegyver, mely nem tart minket, hogy éljünk, hanem az ügyért élünk mi, kik tartjuk az *Ellenzéket*.”[37]

Az igencsak radikális attitűd elsősorban Bartha Miklós felsőbbrendűség tudatú, erősen nacionalista nézetét tükrözte. Ez azonban rövidesen enyhült és a lap inkább csak a kormánypárt kritizálására helyezte a hangsúlyt.[38] A változás hátterében két ok állhatott: az egyik, hogy Bartha Miklós egyre kevesebbet foglalkozott az *Ellenzék* szerkesztésével, a másik, hogy Ugron Gábor a tiszaszlári pert követően egy konszolidáltabb, a szélsőségeket elutasító politika híve lett,[39, 40] ami akár az *Ellenzék* szemléletét is befolyásolhatta. Mindenesetre a pontos okokat nem tudjuk, azt viszont igen, hogy 1885-től az *Ellenzék* már kevésbé volt harcos hangvételű. Főleg a személyeskedő támadásokból vettek vissza.

1888-ban Bartha végleg távozott a laptól és a kiadói jogokat Magyary Mihálynak adta el. [41] Az *Ellenzék* élessége ettől kezdve tovább tompult, és egy kiegyensúlyozottabb napilappá alakult. Némely visszaemlékezések szerint azonban ez inkább egyfajta elővigyázatos, körültekintő hozzáállást jelentett: „Családias alapon szerkesztették, az óvatosság jegyében, nem siettek az eseményekkel, csak akkor írták meg őket, ha lehetőleg más lapban már megjelentek és így ki lettek próbálva.”[42]

A lap tónusa ugyan megváltozott, de politikai elköteleződése a 20. század első éveiben is megmaradt annak, aminek eredetileg szánták, a '48-as függetlenségi eszmék hívének: „[Az *Ellenzék*] azt a fogadalmat teszi, hogy ezután is minden tehetségével küzdeni fog Magyarország függetlenségéért.”[43] Politikai nézete csak később, az impériumváltás után, midőn a korábbi nézetek érvényét veszítették, váltott irányt és egy a polgári liberálizmus közel álló vonalat kezdett el követni.[44]

Az *Ellenzék* népszerűségét és olvasóközönségének ragaszkodását jelzi, hogy a lap az 1880-as indulástól kezdve, egészen az impériumváltásig, megszakítások és névváltoztatások nélkül, folyamatosan megjelent. Ezzel az *Ellenzék* a dualizmus kori Kolozsvár legstabilabb napilapja volt. Kristóf György irodalomtörténész az egyik dolgozatában a következő megállapítást tette: „vidéken még a legkormánypártibb házakban is csak az *Ellenzéket*, vagy az *Ellenzéket* is olvasták. Kétségtelen, hogy a kiegyezés után írókra és közönségre legnagyobb hatást gyakorló hírlap Erdélyben az *Ellenzék* volt és maradt még a Bartha Miklós halála után is.”[45]

Jegyzetek

[1] Míg 1871-ben a lakosok 78,83 százaléka helyi születésű volt, addig 1900-ra ez az arány 46,55 százalékra csökkent. Természetesen ebbe beletartoznak a nem értelmiségi foglalkozású beköltözők is. *Egyed Ákos: A korszerűsödő Kolozsvár három évtizede (1867–1900).* In: Németh Zsófia – Sasfi Csaba (szerk.): *Rendi társadalom – Polgári társadalom 7. Kőfallal, sárpalánkkal.* Debrecen, 1997. 95; *Ferenczi Szilárd: Adatok a kolozsvári virilizmus történetéből (1872–1917).* Erdélyi Múzeum 2010. 1–2. sz. 28–29.; *Gyáni Gábor: A középosztály és a polgárság múltja, különös tekintettel a dualizmus kori Erdélyre.* In: Pál Judit – Fleisz János (szerk.): *Erdélyi várostörténeti tanulmányok.* Csíkszereda, 2001. 171.

[2] A kolozsvári sajtótermékek teljes listáját lásd: *Ferenczi Szilárd: Kolozsvári sajtótermékek 1867-1918.* Erdélyi Krónika

[3] A kiegyezés előtti erdélyi napilapokról Kristóf György készített összefoglaló tanulmányt. Lásd: *Kristóf György: Az erdélyi magyar vidéki hírlapirodalom története a kiegyezésig.* Cluj-Kvár. 1939.

[4] Kolozsvári Közlöny, 1868. március 10.; *Buzinkay Géza: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig.* Budapest, 2016. 232.; *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái II.* Budapest, 1893.

[5] *Kosáry Domokos, Németh G. Béla (szerk.): A magyar sajtótörténete II/2. 1867–1892.*

[6] Kosáry Domokos, Németh G. Béla (szerk.): A magyar sajtótörténete II/2. 1867–1892.

[7] Békésy kifejezetten jó véleménnyel volt az erdélyi arisztokrata főurakról. Ezt az önéletrajzában is kiemelte, bár álláspontja Trianon után megváltozott. Ferenczi Szilárd: Szemelvények Békésy Károly kolozsvári újságíró önéletrajzából. Erdélyi Krónika 2017. október 3.

[8] Ezt bizonyítja egy 1879-ben közétett vezércikk, mely a város gyatra köztisztasága miatt Simon Eleket, mint az áldatlan állapotok elsődleges felelősét, ostromozta. Kék kocs. Kelet, 1879. május 1.

[9] Legalábbis Várady Károly szerint. *Várady Aurél: Az erdélyi magyar sajtó a 80-as években. I. Pásztortűz (1927) 3. sz. 57.*

[10] Ferenczi Szilárd: A nyakasság váratlan erénye – A Bartha–Ristow ügy. Erdélyi Krónika 2017. január 4.

[11] *Várady Aurél: Az erdélyi magyar sajtó i.m. I. 58.*

[12] *György Lajos: Dr. Gyalui Farkas. Pásztortűz (1926) 24. sz. 554.*

[13] Gyalui Farkas Petelei irányítása alatt Kolozsvár egyik legkiválóbb riporterévé vált. „Gyalui Farkas lesz ettől kezdve Kolozsváron az első vérbeli riporter, ki fiatalsága fürgeségét német alapossággal és francia ízléssel egyesítve, mindent, kifürkész, mindent megír.” Sőt, annyira jól végezte a munkáját, hogy később a fővárosi lapoknak is rendszeresen tudósított kolozsvári eseményekről. A Budapesti Hírlap állandó munkát is ajánlott, ám azt Gyalui nem fogadta el. *Várady Aurél: Az erdélyi magyar sajtó a 80-as években. II. Pásztortűz (1927) 4. sz. 82.*

[14] *Várady Aurél: Az erdélyi magyar sajtó i. m. I. 58–59.*

[15] Kolozsvár, 1886. december 24.

[16] K. Papp Miklós (Dés, 1837. október 29. – Kolozsvár, 1880. február 12.) örmény családból származó lapszerkesztő és történész.

[17] Magyar Polgár, 1867. március 27.

[18] Bécs, Bukarest, Firenze, Genf, Párizs, Torino – a Magyar Polgár szerkesztősége ezekből a városokból ígért rendszeres tudósítást az előfizetői számára. Magyar Polgár, 1867. március 27.

[19] Kosáry Domokos, Németh G. Béla (szerk.): A magyar sajtótörténete II/2. 1867–1892.

[20] Magyar Polgár, 1870. augusztus 10.

[21] Kosáry Domokos, Németh G. Béla (szerk.): A magyar sajtótörténete II/2. 1867–1892.

[22] Magyar Polgár, 1870. július 24.

[23] Buzinkay Géza: Kis magyar sajtótörténet.

[24] Magyar Polgár, 1870. július 24.

[25] Magyar Polgár belsőmunkatársai: Brassai, Falk Miksa, Buzogány Áron, Benedek K., Fekete M., Gyertyánffy István, Hermann Ottó, Kriza János, Lázár Kálmán, Mentovics, Medgyes, Nagy István, Pávay Elek, Sámi László, Szabó Károly, P. Szathmári Károly, Szász Gerő, Szilágyi Sándor, Tisza László, Torma Károly, Vas József, Vas Tamás. In: Magyar Polgár, 1867. március 27.

[26] Magyar Polgár, 1867. március 17.

[27] A Magyar Polgár által megfogalmazott kritikákat nem jellemezte a harciasság.

[28] *Várady Aurél: Az erdélyi magyar sajtó i. m. I. 57.*

[29] Magyar Polgár, 1886. december 23.

[30] Kolozsvár, 1886. december 24.

[31] *Petelei István* (Marosvásárhely, 1852. szeptember 13. – Kolozsvár, 1910. január 5.) író, hírlapíró. A Kelet, Kolozsvári Közlöny és Kolozsvár munkatársa, szerkesztője.

[32] Kolozsvár, 1886. december 24.

[33] *Gyalui Farkas: Petelei István. Erdélyi Lapok* (1910) 2. sz. 30.

[34] Kolozsvár, 1898. március 24.

[35] Magyar Polgár, 1904. március 31; Nemzeti Hírlap 1904. április 2.

[36] Ellenzék, 1880. október 1.

[37] Ellenzék, 1881. január 1.

[38] *Kosáry Domokos, Németh G. Béla (szerk.): A magyar sajtótörténete II/2. 1867–1892.*

[39, 40] Ugron Gábor a Függetlenségi Párton belül kialakult szélsőséges irányzatok ellen lép fel. Lásd: Ellenzék, 1883. január 29; Vagy például amikor tudomást szerzett arról, hogy az egyik általa javasolt képviselő antiszemita nézeteket vallott, azt rögtön elítélte és kijelentette, hogy a képviselőt nem tartja a párt tagjának. Lásd: Ellenzék, 1884. november 5; Bár az is hatással lehetett a lap szellemiségére, hogy időközben megalakult Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, mely egyfajta kiegyensúlyozottságra szólította fel a lapokat. In: *Várady Aurél: Az erdélyi magyar sajtó i. m. II. 82.*

[41] *Várady Aurél: Az erdélyi magyar sajtó i. m. II. 82–83.*

[42] *Ligeti Ernő: Elsülyedt világ. Pásztorúz* (1934) 16. sz. 330.

[43] Ellenzék, 1902. január 2.

[44] Sárándi Tamás: Az erdélyi sajtópiac átalakítása 1940 őszén. Erdélyi Krónika 2017. november 18.

[45] *Kristóf György: Az erdélyi időközi sajtó a kiegyezéstől a közhatalom változásáig. Magyar Könyvszemle (1938) 1. sz. 63–64.*